

Згурська В.Л.

Організаційна структура соціальних рухів: можливості та обмеження

Розглянуто вплив організаційної структури на успішність діяльності соціального руху, її взаємозв'язок з виробленням стратегії і тактики, мобілізацією членів, використанням внутрішніх і зовнішніх ресурсів, формуванням ідентичності серед його учасників.

Ключові слова: соціальний рух, протестний рух, мобілізація, громадянське суспільство, організація.

тренних і зовнішніх ресурсів, формуванням ідентичності серед його учасників.

Ключевые слова: социальное движение, протестное движение, мобилизация, гражданское общество, организация.

The impact of organizational structure on the performance of social movement is considered. Its interconnections to strategy development and tactics, mobilization of members, usage of indigenous and external resources, formation the identity among its participants are examined.

Key words: social movement, protest movement, mobilization, civil society, organization.

УДК 323.2

Згурська В.Л.,
кандидат політичних наук, докторант
кафедри політичних наук
Київського національного університету
будівництва і архітектури

Рассмотрено влияние организационной структуры на успешность деятельности социального движения, ее взаимосвязь с выработкой стратегии и тактики, мобилизацией членов, использованием вну-

Соціальні рухи є важливою рисою сучасного соціального і політичного життя, що постійно перебуває у центрі уваги дослідників. Однак зростання популярності протестних рухів, що продемонстрували «кольорові» революції на пострадянському просторі та події «арабської весни» особливо гостро ставлять питання про організаційну структуру, що значною мірою зумовила їх успіх.

Оскільки соціальні рухи є динамічною політичною формою, що пов'язує інституційних та позаінституційних акторів та включає традиційну та нетрадиційну політичну поведінку, серед вчених існують значні розбіжності щодо визначення як самого поняття, так і часових рамок його існування.

Можна виділити чотири різні поняття, що мають певне відношення до соціальних рухів:

1) колективна поведінка: «випадкова» (неосмислена) схожість у звичних практиках людей (натовп, глядачі);

2) колективні дії: координація дій між людьми для досягнення колективної мети;

3) соціальний протест: різновид колективних дій, найчастіше у ключовий момент для досягнення мети;

4) соціальні рухи: слабо формалізовані і слабо інституціоналізовані колективні дії, що мають певну стійкість і до певної міри організовані та скоординовані, спрямовані на соціальні зміни.

Для аналізу процесів самоорганізації у цьому соціально-політичному феномені доцільним видається широке трактування поняття «соціальні рухи». Так П. Штомка виділив дві характерні особливості соціальних рухів, що присутні у всіх їх проявах: 1) спрямовані на особливу ціль – здійснення певного виду соціальних змін; 2) розвиваються у рамках неформальних систем, що не мають інституціоналізованого та формального характеру [1, с. 163]. Тобто вони є чимось середнім між колективною поведінкою (натовп) та професійною діяльністю (на виробництві, в установах).

На думку Ч. Тіллі, громадські рухи – низка дискусійних перформансів, демонстрацій та кампаній, за допомогою яких пересічні громадяни здійснюють колективні вимоги до інших. Вони є основним способом залучення пересічних громадян до участі у державній політиці. На його думку, існують три елементи соціальних рухів [2, с. 53]:

– кампанії: стійкі, організовані соціальні дії щодо вироблення колективних вимог до влади; вони складаються з трьох елементів: група позивачів, об'єкти вимог та публіка;

– форми: використання комбінацій з таких форм політичної діяльності, як створення спеціалізованих асоціацій та об'єднань, громадських зустрічей, урочистих акцій, демонстрацій, мітингів, передачі петицій і заяв за допомогою засобів масової інформації для початку дискусії;

– публічна саморепрезентація, що зводиться до абривеатури WUNC: worthiness (важливість) – демонстрація важливості: чистий одяг учасників, присутність священників, матерів з дітьми; unity (єдність) – однакова символіка, лозунги, одяг, марширування колонами, звучання пісень; numbers (кількість) – масовість заходів, що проявляється у зборі підписів під петицією, виході на вулиці; commitment (обов'язковість) – ігнорування поганої погоди, присутність людей похилого віку чи з обмеженими можливостями, опір репресіям.

При цьому для соціальних рухів саморепрезентація є набагато важливішою, ніж створення відповідного іміджу. Оскільки вони створюються як колективний актор, то рухи повинні витратити значну частину зусиль на формування спільної ідентичності в ході взаємодії з іншими важливими суспільними групами [3]. Крім того, WUNC має особливе значення, оскільки передає важливе політичне послання об'єктам соціального руху та соціуму загалом.

Важливо уточнити, що соціальні рухи не тотожні тим чи іншим організаціям, які можуть бути акторами колективних дій. Так, зокрема, неурядові, гро-

мадські організації не можна вважати соціальним рухом, хоча вони можуть сприяти його виникненню та формуванню. Ці організації є формально визнаними державою об'єднаннями громадян. Однак окрім них, є неформальні угруповання – громадські ініціативи (низові, спонтанні об'єднання людей на мікрорівні для вирішення певної колективної проблеми чи висловлення колективної позиції). Крім того, соціальний рух передбачає, що політичні партії або організації не відіграють у ньому провідну роль, хоча й присутні. Тобто йдеться насамперед про громадські, соціальні ініціативи, що мають на меті не прихід до влади, а зміни в системі суспільних відносин.

Останнім часом все більшої популярності набуває протестний рух (конфліктний, або «політика незгоди (contentious politics [4])») – складова частина соціального руху і необхідна умова його становлення, який сьогодні найчастіше вживається для позначення соціальних рухів. До появи робіт Ч. Тіллі вважалось, що колективне насильство, що виникає в ході протестних акцій, є чимось нетиповим та аномальним. Однак він, розглянувши динаміку соціального протесту у зв'язку з політичними, соціальними та економічними умовами, навів низку доказів того, що вони є одним із природних результатів організації ненасильницьких політичних конфліктів.

Хоча протести можуть видаватися спонтанними, вони рідко бувають такими. При цьому активісти використовують різноманітні інструменти для залучення та координації прихильників, щоб сформулювати звернення до еліти чи органів державної влади для реалізації соціальних змін [5]. Саме організація, а не окремі індивіди, уможливорює діяльність соціальних рухів, виступаючи платформою, де організатори та активісти розробляють та реалізують стратегії щодо мобілізації членів та здійснення впливу на державну владу. Більшість дослідників соціальних рухів фокусують свою увагу саме на формальних організаціях, навіть якщо визнають, що вони самі по собі залежать від зовнішнього середовища. Доступність та обсяг ресурсів впливає на спосіб розбудови організації, що, в свою чергу, зумовлює вибір мобілізаційних стратегій та інструментів впливу для реалізації соціальних змін.

Що стосується організаційної структури соціальних рухів, то серед дослідників немає одностайності щодо її впливу на успішність їх діяльності. Так Ф. Півен та Р. Клоуворд, дослідивши історичну динаміку соціальних протестів та реакцію на них з боку держави [6], стверджують, що, координуючи діяльність досить різних між собою членів, організації ефективно ізолюють інакомислячих та мінімізують їх деструктивний для цілісності руху вплив. Вони застерігають активістів бути особливо уважними в ході створення організації, розвитку його

членської бази та пошуку інституційних каналів для висловлення незгоди і протесту. На їх думку, найкраще з цими завданнями справляються так звані кадрові організації, здатні забезпечити ефективну мобілізацію індивідів. Дослідники переконані в тому, що організації, зосереджені на отриманні політичних вигід та забезпечення власного виживання, розвивають професійне лідерство для формування стабільних відносин між спонсорами та владою, і що прагнення підтримувати та поглиблювати ці відносини зрештою нищить єдиний потенційно ефективний ресурс бідних – соціальні заворушення. Вони розглядають політичну інституціоналізацію як кінцевий пункт для потенційно ефективної політичної мобілізації.

Згадані вище роботи Дж. Маккарті, М. Залда, Ф. Півена та Р. Клоуворда дали старт дискусіям про вплив організаційних форм соціальних рухів на політику. Вважаємо, що є сенс визнати, що вплив професіоналізації та інституціоналізації залежить як від контексту, в якому розвивається рух, так і від характеристик його учасників. Аналізуючи еволюцію руху прихильників абортів, С. Стаггенборг виявила низку переваг, які мають формалізовані організації з професійними кадрами [7].

Професійні працівники постійного штату можуть виступати як експерти не лише щодо певної проблеми, але й мати хороші практичні знання про політичний процес у державі загалом, швидко визначати та реагувати на нові можливості, які упускають низові активісти. Членство, яке досить часто є формальним, зазвичай виступає ресурсом для колективних дій у вигляді фінансових надходжень від учасників. Воно є більш консервативним за своєю природою, ніж професійні працівники, тому деякі сучасні рухи зробили акцент на розвитку організаційних структур для мінімізації впливу та зменшення залежності від членів [8].

Очевидно, що будь-яка організація стикається з необхідністю збалансування різноманітних інтересів своїх членів. Щоб гарантувати своє виживання, організація повинна пильно стежити за наявністю достатніх ресурсів (фінансових, матеріальних, людських тощо) для здійснення своєї діяльності. Для того, щоб чинити політичний вплив, її лідери повинні уважно слідкувати за розвитком політичних процесів, появою нових вимог від соціуму та кон'юнктурою на політичній арені, відстежувати суспільно значимі проблеми та перебувати у постійному пошуку союзників.

Часто різні групи, що входять до складу соціального руху, висувають запити, що є несумісними один з одним [9]. Організовані групи використовують різні стратегії для збалансування вимог, що іноді конфліктують між собою. Так Національна організація для жінок створила різні інституційні структури на місцевому рівні, що дають змогу активістам, зацікавленим у політичній діяльності,

і тим, хто прагне поширення знань, адмініструвати окремі сайти та інституційні структури для колективних дій в рамках однієї організації [10].

Зараз організації є місцем, де активісти агрегують та використовують ресурси, включаючи «людський час, зусилля та гроші» [11]. Але ресурси також можуть бути моральними, культурними та соціальними. Деякі ресурси мають фізичні характеристики і можуть накопичуватися, тоді як інші (наприклад, культурна легітимність) залежать від контексту та часто є ефемерними, хоча деякі активісти можуть використовувати їх для отримання більш суттєвих ресурсів. Ресурси всіх видів часто супроводжуються обмеженнями, пов'язаними з їх характером та природою. Власні ресурси, що створюються прихильниками руху, проявляються лише у лояльності членів, яка з часом може зменшуватися. Якщо держава визнає законність вимог соціального руху та заохочує його інституціоналізацію та формалізацію, що означає стабільне надходження ресурсів, то керівництво руху може відмовитися від найбільш радикальних вимог та перейти до поміркованої тактики у відстоюванні своїх цілей [12].

Природа і доступність ресурсів впливає на стратегію організації, мобілізацію та здійснення нею впливу [13]. Оскільки внутрішні та зовнішні ресурси часто взаємопов'язані, важко встановити міру впливу кожного з них. Так, дослідження мобілізації фермерів, здійснене К. Дженкінс та Ч. Перроу, приписує успіх Спілки фермерських робітників у США зовнішній підтримці з боку еліт, що не лише підтримали бойкот, а й організували робітничі та ліберальні сили, які виступили з їх підтримкою [14]. На противагу цьому М. Ганж розглядає цей же випадок і обґрунтовує важливість лояльності членів та правильність рішень керівництва, тісно пов'язаних з громадою чікано у Каліфорнії [15], що й сприяло результативності бойкоту. Саме завдяки тісній співпраці з цією етнічною меншиною керівництво отримало доступ до інформації про можливих прихильників, мобілізаційні мережі та можливість застосовувати широкий набір колективних дій. Організатори також включили активістів, які мали попередній досвід у схожих соціальних рухах, включаючи поборників прав людини та прав споживачів, у результаті чого до руху опосередковано залучилися різні мережі, що допомогли пропагувати цілі фермерів та генерувати підтримку для бойкоту. Очевидно, що це не взаємовиключні пояснення, оскільки активісти вдало вибрали стратегію для розширення внутрішніх та зовнішніх ресурсів, у результаті чого їх зусилля відобразилися і вплинули на їх можливість [16].

Роль стратегії у мобілізації ресурсів відіграє важливу роль, однак дослідники соціальних рухів лише відносно недавно приступили до її системного вивчення. Вона розглядається як сукупність

рішень щодо вимог, проблем, союзників, рамок, ідентичності, ресурсів та тактики, які можуть використовуватися рухом.

У свою чергу, можливості, ресурси, цінності та ідентичності часто визначають тактику і стратегію. Наприклад, хоча Ф. Півен та Р. Коулворд частково мають рацію, вважаючи соціальні заворушення найкращим шляхом для бідних здійснювати політичний вплив, інші групи населення з більш різноманітними інструментами впливу можуть мати кращі можливості. Так, заможні громадяни рідко виходять на вулиці для захисту своїх інтересів.

Хоча активісти приймають стратегічні рішення, вони не контролюють контекст, в якому вони перебувають, тому як внутрішні, так і зовнішні чинники впливають на обрану ними стратегію. Так, Д. Макадам [17] розглядає зміни у стратегії у правозахисному русі як наслідок взаємодії активістів з органами державної влади. Якщо органам захисту правопорядку вдається протидіяти ініціативам руху, то активісти шукають нові підходи, розробляючи нову політичну тактику та одночасно активізуючи інші види діяльності руху. Але активісти також змушені враховувати внутрішні чинники. У ході дослідження руху за виборчі права Х. Маккеммон [18] з'ясувала, що організаційна різноманітність, децентралізація та міжорганізаційний конфлікт впливає на стратегічні рішення, прийняті рухом. Важливо зазначити, що, хоча теоретично члени руху можуть вдаватися до широкого набору стратегій, на практиці вони застосовують дуже вузький тактичний арсенал [19].

Керівництво руху обмежене не лише ресурсами, але й ідентичністю. Колективне відчуття ідентичності і цінності звужують набір варіантів, коли, наприклад, розглядається питання про застосування силових методів. Крім того, обираючи конкретний вид акцій (мирні-насильницькі, віртуальні-реальні, локальні-національні) члени руху демонструють те, ким вони є насправді [20].

Коли одна група демонструє успіх у застосуванні певної тактики, то досить ймовірно, що їх колеги будуть наслідувати їх приклад [21]. Різні соціальні рухи вчаться у більш успішних ініціатив, включаючи політичних опонентів, та приступають до імітації сидячої забастовки, бойкоту, висунення петиції, незважаючи на те, що вони можуть переслідувати протилежні цілі. У результаті стратегічна інновація поширюється через географічний простір та соціальні групи. С. Соул відзначає, що тактичні шаблони передаються та приймаються через соціальні зв'язки та існуючі комунікаційні канали [22].

Таким чином, тактика і стиль організації відділяються від групи, що їх винайшла, і можуть бути запозичені іншими колективними акторами з різними, потенційно навіть протилежними намірами. С. Терроу описує цю ймовірність як «модулярність» (modularity) [23, с. 31].

Отже, у сучасних умовах лише ті соціальні рухи, які створюють «кадрові» організації, спроможні забезпечити ефективну мобілізацію населення. Крім того, розвиток організаційних структур зменшує залежність руху від членів та мінімізує їх вплив. Соціальні рухи, що мають розвинену організаційну структуру, здатні до вироблення найбільш оптимальної стратегії, ефективного використання внутрішніх та зовнішніх ресурсів, зміцнення ідентичності серед його учасників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества / М. Штомпка. – М. : Аспект-пресс, 2005. – 664 с.
2. Tilly C. Social movements, 1768–2004 / C. Tilly. – Boulder, Colorado, USA : Paradigm Publishers, 2004. – 262 p.
3. From structure to action: Comparing social movements across cultures / [B. Klandermans, H. Kriesi, S. Tarrow]. – Greenwich, Conn. : JAI Press, 1988. – 520 p.
4. Tilly C. Contentious politics / C. Tilly, S. Tarrow. – Lanham, Md. : Paragon Press, 2006. – 224 p.
5. McCarthy J. Resource mobilization and social movements: A partial theory / J. McCarthy, M. Zald // American Journal of Sociology – 1977. – Vol. 82. – p. 1212–1241.
6. Piven F. Poor people's movements: Why they succeed, how they fail / F. Piven, R. Cloward.. – New York : Pantheon Books, 1977. – 408 p.
7. McAdam D. Social movements: Readings on their emergence, mobilization, and dynamics / D. McAdam, D.A. Snow. – Los Angeles, California : Roxbury, 1997. – 615 p.
8. Kretschmer K. Platform leadership: Cultivating support for a public profile / K. Kretschmer, D.S. Meyer // American Behavioral Scientist. – 2007. – Vol. 50. – p. 1395–1412.
9. Meyer D.S. The politics of protest: Social movements in America / D.S. Meyer. – New York : Oxford University Press, 2014. – 320 p.
10. Reger J. Patterns of mobilization in local movement organizations: Leadership and strategy in four national organization for Women Chapters / J. Reger, S. Staggenborg // Sociological Perspectives. – 2006. – Vol. 49. – № 3. – p. 297–323.
11. The Blackwell companion to social movements / [D.A. Snow, S.A. Soule, H. Kriesi]. – Malden, MA : Blackwell Publishing, 2004. – 374 p.
12. Meyer D.S. The social movement society / D.S. Meyer, S. Tarrow. – Lanham, Maryland : Rowman & Littlefield, 1998. – 292 p.
13. Meyer D.S. Conceptualizing political opportunity / D.S. Meyer, D. Minkoff // Social Forces. – 2004. – Vol. 82. – p. 1457–1492.
14. Jenkins J.C. Insurgency of the powerless: Farm worker movements 1946–1972 / J.C. Jenkins, C. Perrow // American Sociological Review. – 1977. – Vol. 42. – p. 249–268.
15. Ganz M. Resources and resourcefulness: Strategic capacity in the Unionization of California Agriculture, 1959–1966 / M. Ganz // American Journal of Sociology. – 2000. – Vol. 105. – p. 1003–1062.
16. Comparative perspectives on social movements: Political opportunities, mobilizing structure, and cultural framing / [D. McAdam, J.D. McCarthy, M.N. Zald]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 425 p.
17. McAdam D. Tactical innovation and the pace of insurgency / D. McAdam // American Sociological Review. – 1983. – Vol. 48. – p. 735–754.
18. McCammon H. Out of the parlors and into the streets: The changing tactical repertoire of the U.S. women's suffrage movements / H. McCammon // Social Forces. – 2003. – Vol. 81. – p. 787–818.
19. Tilly C. From mobilization to revolution / C. Tilly. – Reading, MA : Addison/Wesley Publishing Co, 1978. – 349 p.
20. Polletta F. Collective identity and social movements / F. Polletta, J. Jasper // Annual Review of Sociology. – 2001. – Vol. 27. – p. 283–305.
21. Meyer D.S. Signals and spillover: Brown v. Board of education and other social movements / D.S. Meyer, S.A. Boutcher. // Perspectives on Politics. – 2007. – Vol. 5. – p. 81–93.
22. The Blackwell companion to social movements / [D.A. Snow, S.A. Soule, H. Kriesi]. – Malden, MA : Blackwell Publishing, 2004. – 486 p.
23. Tarrow S. Power in movement: Social movements and contentious politics / S. Tarrow. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – 352 p.